

Kisebbségi jogvita az 1968. évi föderációs átalakítás árnyékában

Források a csehszlovákiai nemzetiségi törvény történetéhez

Az 1968-as évet sokan, sokféleképpen értelmezték már. Gustave Massiah szerint például 1968 olyan gyújtópontnak számított a nyugati világ fejlődésében, amely „az 1965-től 1973-ig terjedő periódusban a mélyreható változások korszaka volt”, s amely egy még hosszabb időszak részeként az 1980-as évek elejéig tartott. Szerinte a dekolonizációs hullámmal kezdődött és a neoliberalizmus térhódításával véget ért korszak „a globalizáció új szakaszát” megnyitva sok tekintetben új világ-felfogás kialakulásához vezetett. Az 1968 tavaszán kirobbant párizsi, nyugat-berlini diákmozgalmak több ponton romantikus antikapitalizmusa nem mindenben volt összhangban az akkor még erőteljes munkásmozgalom követeléseivel. Ennek egyik következménye volt „az új és meghatározó eszméáramlatok keveredése”, ami részben a világ geopolitikai átszerveződésével, részben pedig a művészeti, kulturális világban lezajlott forradalmakkal és az enyhülési folyamat lezárulásával társult.¹

A kelet-európai szovjet blokk országokban a kommunista pártállami rendszerrel szemben főként Lengyelországban bontakoztak ki szervezettebb ellenállási mozgalmak, míg Csehszlovákiában és Magyarországon az állampártokon belüli reformbarát erők nyertek fokozatosan teret. A nyugat-európai lázadások gyakran egyszerre Amerika- és szovjetellenes, pacifista, maoista jelszavai, a nők emancipációját győzelemre segítő hangsúlyai helyett Kelet-Európában az emberi jogok és a politikai szabadságjogok köré szerveződött a kommunista pártállamiság lebontásának kísérlete.² Jugoszlávia külön útja pedig szintén fontos jelzéseket küldött az ideálisnak elképzelt harmadik útról. Különösen az egyre inkább válságba került tervutasításos gazdálkodás megújítása vált halaszthatatlanná, amit az érintett államok pártvezetőinek egy része is felismert.³

Ennek hátterében a kelet-közép-európai társadalmakban felerősödött elégedetlenség állt, amely a Nyugattól való gazdasági lemaradás nyomasztó tapasztalataiból táplálkozott. Egyrészt még mindig jelen voltak a sztálinizmus maradványai, másrészt a formálissá vált, kiüresedett szocialista jelszavak mögül egyre többen hiányolták a jóléti társadalmak irányába vezető értékkelvű szocialista politikát.

* A szerző az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója (3300 Eger, Eszterházy tér 1.).

1 Massiah, 2008. 209. Lásd még: Csőke, 2008; Békés, 2008; Huszár, 1998; Juhász, 2009.

2 Smolar, 2008.

3 Nyers, 1993.

Kovács András Csehszlovákia esetében például joggal hangsúlyozta, hogy az ottani reformok során felmerült a kapitalista és a szocialista gazdaság- és társadalompolitikai megoldások szintézisének igénye: *„Csehszlovákiában a reformerek piaci szocializmust és ezen belül nagyobb demokráciát akartak. Nem a kapitalizmus restaurációját követelték, és nem csak taktikai megfontolásból. A reformerek ugyanis komolyan gondolták, hogy létezik egy harmadik út a kapitalizmus és a szocializmus között, amely majd mindkét rendszer hátrányait kiküszöböli. De nem ez volt az egyetlen illúzió, amiben hittek. A másik az volt, hogy a rendszer vezető rétegéből fognak majd kiemelkedni azok a politikusok, akik majd megvalósítják az eredeti eszményeknek jobban megfelelő »emberarcú« szocializmust.»*⁴

A magát az 1960-as szocialista alkotmány bevezetésétől kezdve immár szocialista köztársaságként meghatározó Csehszlovákiában az említett hatások egyszerre jelentek meg, s mindezek mellett a mindeddig megoldatlan cseh-szlovák viszony kérdése is előtérbe került. A megváltozott politikai légkör lehetővé tette a személy- és vezetőségcserét a kommunista párt élén 1968 januárjában. A Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának (CSKP KB) 1968. január 3–5-i ülésén határozatot fogadtak el a párt és a közélet demokratizálásáról, a szólás- és a sajtószabadság kiterjesztéséről, valamint a párt akcióprogramjának és az új nemzetiségi politika alapelveinek kidolgozásáról. Egyszersmind elhatározták, hogy különválasztják a pártvezetői és az államfői tisztséget. A reformerek elérték Antonín Novotný leváltását, és a szovjet pártvezetés támogatásával a Szlovák Kommunista Párt KB első titkárát, Alexander Dubčeket választották a CSKP KB első titkárává.⁵

A fél évszázaddal ezelőtti csehszlovákiai demokratikus kísérletben kezdetől fogva fontos szerepet játszott a nemzeti-nemzetiségi kérdés és az annak rendezéséért folytatott politikai küzdelem. A csehszlovákiai magyarság 1968-as reformfolyamatokban való részvételének, valamint a magyar és a többi kisebbséget érintő többségi döntések mechanizmusának a feldolgozása viszont mindmáig hiányos.⁶

A cseh és a szlovák történetírás sokat foglalkozik az év eseményeivel, ezen belül a demokratizálódó közéletben kezdettől fogva megjelenő nemzeti-nemzetiségi kérdésekkel, de szinte kizárólag az egykori Csehszlovákia többségi nemzeteinek viszonyát, elsősorban a föderáció körüli vitákat vizsgálva. Magyarul eddig mindössze öt olyan kötet látott napvilágot, amely a szlovákiai magyarság szerepvállalásával (is) foglalkozik, s ezzel kapcsolatos dokumentumokat tartalmaz. Kövesdi János 1990-ben kiadott forrásgyűjteménye elsősorban az augusztus 21-i megszállás utáni sajtóanyagból válogat.⁷ Szabó Rezső, a Csemadok (Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális egyesülete) központi bizottsági vezető titkárának 2004-ben megjelent kötete pedig

4 Csőke, 2008. 14.

5 Szigeti, 2003. 40.; Mitrovits, 2012. 130.

6 Legújabbán Popély Árpád könyvének több fejezete foglalkozik behatóbban az eseményekkel: Popély, 2014. Korábban Szarka László két tanulmányt szentelt a kérdésnek. Szlovák részről Stanislav Sikora, illetve Ján Žatkuliak tanulmányai, valamint Štefan Šutaj és a cseh René Petráš könyvei tértek ki az 1968. évi magyar kérdésre: Sikora, 2009; Žatkuliak, 1996; Petráš, 2007a; Šutaj, 2012.

7 Kövesdi, 1990.

számos 1968–1969-ben keletkezett, fontos dokumentumot közöl.⁸ Bőséges forrásválogatást adott közre Popély Árpád a prágai tavasz 40. évfordulója alkalmából.⁹

Popély Árpád 1948–1989 közötti kisebbségtörténeti monográfiája, valamint Szarka Lászlónak a multiethnikus csehszlovák állam nemzetiségi politikájáról készült könyve egyik fejezete is vizsgálja az 1968. évi nemzetiségtörténeti folyamatokat.¹⁰ Ezek mellett néhány kisebb dokumentum- és interjúválogatás olvasható még magyar nyelven.¹¹ Számos más fontos tanulmány született a témában. Így például Mitrovits Miklós több elemzést adott közre az 1968. évi magyar–csehszlovák viszonyról, különösen Kádár János és Alexander Dubček kapcsolatának alakulásáról, Kun Miklós monográfiában elemezte a csehszlovák reformfolyamat korabeli szovjet és magyarországi fogadtatását, Pataky Iván pedig Magyarország részvételét a csehszlovák reform katonai felszámolásában.¹² A kisebbségi magyar törekvésekről is sok mindent megtudhatunk Štefan Šutaj írásaiból,¹³ valamint az időszaknak számos szlovák nyelvű összefoglalását is ismerjük, többek közt Stanislav Sikora munkáit vagy René Petráš cseh kisebbségtörténeti monográfiáit.¹⁴ A nemzetközi történetírásban szintén sorra jelentek meg a kérdéssel foglalkozó munkák. Ilyen például Gordon Skilling, Kieran Williams monográfiája, illetve a 30. évforduló alkalmából a CEU Press kiadásában megjelent tanulmánykötet.¹⁵

Az európai, s azon belül a kelet-közép-európai történeti fordulatokhoz képest némiképp meglepő módon a nacionalizmusok, a nemzeti, kisebbségi mozgalmak ügye meglehetősen visszafogott formában jelent meg az 1968-as változásokban. Annak ellenére, hogy a csehszlovákiai folyamatok előzményei közt, illetve a prágai tavasz forгатókönyveiben különösen fontos szerepe volt a cseh–szlovák viszony rendezésének, a föderatív államjogi megoldás kialakításának. Ennek részben alárendelve, részben viszont önálló törekvések formájában a kisebbségi kérdés alkotmányjogi rendezésének ügye is bekerült a Csehszlovák Kommunista Párt 1968. áprilisi akcióprogramjába.

A Csemadok szerepe a nemzetiségi kérdés újragondolásában

A korszak csehszlovákiai magyar kommunista elitjének két nagy csoportját különböztethetjük meg: a dogmatikus régi kommunisták, illetve a reformbarát irányzat-hoz csatlakozó fiatal vezetők szárnyát. A gyorsan változó csehszlovák politikai életben azonban mindkét oldalon egyaránt igyekeztek szövetségeseket találni. A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetében már 1949-től, a Csemadok megalakulásától

8 Szabó, 2004.

9 Popély, 2008.

10 Szarka, 2016. 283–293.

11 Zsebők et al., 2005.

12 Mitrovits, 2012; Kun, 2008; Pataky, 2008.

13 Šutaj, 2009; Šutaj, 2015; Šutaj, 2016.

14 Bystrický, 2008; Londák–Sikora, 2009; Sikora, 2008; Petráš, 2007a; Tížik–Kmeř, 2016.

15 Skilling, 1976; Dawisha, 1984; Navrátil, 1998; Williams, 1997.

jelen volt és dominánssá vált ez az alkalmazkodó magatartás.¹⁶ A szervezet a felvidéki magyarság kulturális újjászervezésének legfontosabb intézményi keretét jelentette, s egyszerre volt egyfajta transzmissziós, közvetítő alakulat a párt és a kisebbségi magyarság között, illetve a folklór és a kulturális élet különböző színtereinek szervezője. Alapszabálya szerint a fő cél olyan kulturális, közművelődési szervezeti élet működtetése volt, amelynek elsődrendű feladatát a szlovákiai magyarok szocialista szellemben való nevelése jelentette. Emellett azonban a járási és helyi alapszervezetekben kezdettől fogva fontos kulturális és népművelési munka is folyt, s ráadásul lokális szinten a helyi Csemadok-szervezetek vezetői a települések közéletében is fontos szerepet játszottak.¹⁷

Az ideológiai funkciók mellett kezdettől fogva nagy súllyal jelen volt a szervezet életében a nemzeti identitást ápoló és fejlesztő tevékenység. Idetartozott például a mindig is komoly hagyományokkal rendelkező falusi színjátszó mozgalom, az anyanyelvi továbbképzést biztosító népművelő munka, az irodalom- és tudománynépszerűsítés, az író-olvasó találkozók, szemináriumok rendezése, s az 1960-as évektől kezdve kibontakozó népművészeti fesztiválmozgalom is. Az állampárton belül az 1950-es évek elején rövid ideig működő „magyar bizottság” megpróbálta a Csemadokot engedékeny ideológiai eszközként kezelni, de a közel hatszáz alapszervezettel működő szervezet helyi, járási tevékenységében egyre inkább a kulturális és népművelési munka vált meghatározóvá.¹⁸

Annak ellenére, hogy eredendően kulturális egyesületként jött létre a szlovákiai magyarság legjelentősebb társadalmi erejének tekinthető Csemadok, idővel részt vett az érdekképviseleti törekvésekben. Bár a kommunista párt által kijelölt első vezetőktől még távol állt a nemzetiségi képviseleti munka vállalása, a magyar lakosság a Csemadokot mégis megalakulásától fogva hajlamos volt reprezentatív magyar érdekképviseleti szervezetnek tekinteni. Míg korábban az ilyen jellegű törekvéseket az állampárt elfojtotta, az 1960-as évek második felének szabadabb politikai légkörében a párt már inkább arra törekedett, hogy a Csemadokot partnerként kezelje és biztosítsa részvételét a demokratizálódási folyamatban, leginkább a nemzetiségek jogállásáért folytatott küzdelemben.¹⁹

A szervezet érdekvédelmi jellegét azonban az 1968-as törekvések ellenére sokan kétségbe vonták.²⁰ A Csemadok Központi Bizottságának 1968. március 12-i ülésén elfogadott javaslatok nem voltak előzmény nélküliek. A 1960-as évek folyamán a szervezet négy olyan beadványt is eljuttatott a párt- és állami szervekhez, amelyekben a kisebbség kulturális életének, oktatásügyének, intézményrendszerének fejlesztésére irányuló terveit ismertette, ezeknek azonban nem lett számottevő eredménye.²¹

16 Popély, 2008.

17 Székely, 2009. 128–147.

18 Popély, 2006b. 83–105.

19 Popély, 2008b. 262–267.

20 Érdekvédelem, de milyen? In: *A Hét*, 1968. november 24. 47. szám, 9.

21 Szarka, 1985. 136–149.

1960 januárjában a CSKP KB határozatot hozott az ország közigazgatási átszervezéséről, ami számos dél-szlovákiai magyarlakta járás megszűnését eredményezte, és mindössze két magyar többségű járás – a dunaszerdahelyi és a komáromi – maradt. Az ország közigazgatási átszervezésével párhuzamosan a Csemadok szervezeti felépítése is módosult. A korábbi 27 helyett már csak 12 dél-szlovákiai járásra korlátozódott a tevékenysége.²²

Ezeket az éveket végigkísérte a Csemadoknak a magyar kulturális élet fellendítését célzó számos kísérlete. Már 1960 áprilisában, a közigazgatási átszervezést követően létrejött járásokban megtartott Csemadok járási konferenciákon elhangzott több olyan felszólalás, amely sürgette a Csehszlovák Rádió magyar adásának bővítését, valamint nehezményezte, hogy a Csehszlovák Televízió nem sugárzott magyar nyelvű műsort. Mindezek mellett kifogásolták azt is, hogy a magyar sajtó nem használta a községnevek magyar megfelelőit. A Csemadok KB 1960. május 21-i rendkívüli ülésén többen is szóvá tették a magyar feliratok hiányát, a magyar iskolák létrehozása elé gördített akadályokat, valamint felhívták a figyelmet a nyitrai Mezőgazdasági Főiskolán, valamint a kassai Állatorvosi Egyetemen egy magyar tagozat létesítésének szükségességére.²³ A szervezet országos vezetése több alkalommal is foglalkozott a magyar oktatással. Így például az 1962. évi VIII. országos közgyűlésen kiemelten foglalkoztak a magyar felsőoktatási képzéssel és a magyar iskolahálózattal. Ugyanakkor a politikai óvatosság és lojalitás jegyében Lőrincz Gyula, a szervezet elnöke a központi bizottság ülésén elítélte az országos közgyűlésen a magyar iskolákkal és nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos felszólalásokat. Leszögezte, hogy a „Csemadok nem érdekvédelmi szervezet, mint ahogyan sokan elképzelik”.²⁴

Mindenesetre a kisebbségi oktatás- és művelődésügy kérdéseiben 1963. szeptember 30-án a szervezet elnöksége mégis aktív lépésre szánta el magát: beadvánnyal fordult az Szlovák Nemzeti Tanácshoz (SZNT), amelyben az SZNT mellett egy, a magyar kisebbség kulturális életét irányító bizottság, az SZNT Oktatásügyi és Kulturális Szakosztálya keretében pedig egy, a magyarság iskolaügyi és kulturális életét intéző osztály létrehozását javasolta.²⁵ Ez a kezdeményező szerep a következő években is folytatódott. 1964. március 9-én a Csemadok KB Elnöksége újabb javaslattal fordult az SZNT-hez és a Szlovák Tudományos Akadémiához, melyben indítványozta egy, a csehszlovákiai magyarság irodalmi, történelmi, politikai és művészeti hagyományainak, valamint a magyarság néprajzának kutatásával foglalkozó állandó munkacsoport létrehozását a Szlovák Tudományos Akadémia keretei közt. Öt hónappal később újabb beadványban fordultak az SZNT-hez, amelyben szorgalmazták a magyar kulturális intézményrendszer bővítését, a magyar iskolahálózat fejlesztését, a Csehszlovák Rádió magyar adásainak bővítését, a Csehszlovák Televízióban magyar adás indítását, a magyar tanonc- és szakközépiskolák hálózatának bővítését, az iskolák összevonásának felülvizsgálását és a magyarországi továbbtanulás lehetőségének biztosítását. Ekkor vetették fel először az 1945 utáni magyar-

22 Popély, 2006a. 235.

23 Uo. 235.

24 Uo. 244.

25 Uo. 249.

ellenes jogszabályok felülvizsgálását is, a magyarsággal kapcsolatos párthatározatok teljesítését, s egy nemzetiségi törvény megalkotását.²⁶

Az 1960-as évek második felében még inkább felerősödött a Csemadok érdekvédelmi szerepe. 1966-ban a szervezet központi bizottságának ülésén Lőrincz Gyula elnök ismertette a CSKP XIII. kongresszusának a párt különbizottsága által a nemzetiségi kérdés megoldására készített javaslatait. Ennek vitája során ismét felvetődött a kétnyelvűség biztosítása, a magyar iskolahálózat fejlesztésének kérdése. Javaslatot tettek a Csemadok hatáskörének növelésére, s javasolták az oktatásügyi és a mezőgazdasági megbízott mellé egy magyar helyettes kinevezését. Ugyanebben az évben a IX. országos közgyűlés résztvevői kritikus hangvételű felszólalásokkal sürgették a nemzetiséggel kapcsolatos határozatok betartását, a magyar nyelvhasználat lehetővé tételét a hivatalos érintkezésben, a magyar szakiskolák hálózatának bővítését, a tanonciskolákban az anyanyelvi oktatás bevezetését, valamint a Csehszlovák Televízióban magyar adások indítását. Dobos László ugyanott szorgalmazta a magyarság ellen 1945–1948-ban elkövetett jogfosztások orvoslását, a fiatal értelmiség képviselőjében felszólaló Duray Miklós pedig magának a szervezetnek a működését bírálva, a szervezet küldetésének tisztázatlanságát, munkájának meglehetősen alacsony színvonalát kifogásolva, javasolta, hogy a hatalmi struktúrába beépült, illetve a Csemadok vezetésében dolgozó régi kádereket cseréljék le, mert láthatóan a vezetés több tagja mindent megtett a reformok megakadályozása érdekében.²⁷

1967. október 17-én a Csemadok vezetősége Štefan Brenčičnek, a szlovák tartományi kormány szerepét betöltő Megbízotti Testület kulturális megbízottjának adta át a csehszlovákiai magyarság kulturális életének fellendítésére kidolgozott javaslatait, melyek egy központi magyar könyvtár és egy központi magyar múzeum létrehozását, a Csehszlovák Rádió magyar adásának kibővítését és a Csehszlovák Televízió magyar adásainak beindítását kezdeményezték.²⁸ Ez a kezdeményezés sem ért cél.²⁹

Ez idő alatt dolgozta ki a szervezet a központi pártvezetésnek eljuttatott javaslatait. Ezeket a CSKP XIII. kongresszusának előkészületei során létrehozott interdiszciplináris bizottságban próbálta képviselni.

Lőrincz Gyula, a Csemadok KB elnökének beszélgetését Bátky Lászlóval az *Új Szó* 1968. március 27-én hozta le. Többek közt a párt akcióprogramjáról és a nemzetiségek államjogi és alkotmányjogi kérdéseiről, valamint a Csemadoknak a nemzetiségi kérdés megoldására tett javaslatairól beszélgettek.³⁰ A CSKP KB januári ülésén határozatba vette az akcióprogram kidolgozását. Ennek az akcióprogram-tervezetnek a javaslatában a nemzetiségekre vonatkozóan a következő rész állt: „Az egység, az összefogás és a nemzeti önállóság érdekében az összes nemzeti-

26 Uo. 254.

27 Uo. 260–263.

28 Uo. 267.

29 Takács András: Miért nincsen a Csehszlovák Televíziónak magyar nyelvű adása? In: *A Hét*, 1968. május, 21. szám, 10.

30 Beszélgetés Lőrincz Gyulával. In: *Új Szó*, 1968. március 27. 5–8.

ség – a magyarok, a lengyelek, az ukránok és a németek – számára ki kell dolgozni egy státútumot, amely meghatározza az egyes nemzetiségek helyzetét és jogait, és biztosítja a nemzeti létüket és nemzeti öntudatuk fejlődését.”³¹ Ennek hatására dolgozta ki a Csemadok állásfoglalását a Csehszlovákia Kommunista Pártja és Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának januári határozatához és javaslatait a nemzetiségi kérdés megoldásához.

Alábbi összeállításunk dokumentumaival a kisebbségi magyar kérdésnek a cseh–szlovák föderációs törvény előkészítésével párhuzamosan kibontakozott rendezési kísérletét mutatjuk be. A nemzetiségek jogállását 1945 után először alkotmánytörvény szintjén szabályozni kívánó törekvés magyar vonatkozású dokumentumai azt is jelzik, hogy a Varsói Szerződés öt tagállamának és négy hadseregének 1968. augusztus 21-i beavatkozása végső soron ezt a nemzetiségi rendezési kísérletet is zsákutcába terelte.

Dokumentumok

1.

A Csemadok KB állásfoglalása Csehszlovákia Kommunista Pártja és Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának januári határozatához és javaslat a nemzetiségi kérdés megoldásához.
Pozsony, 1968. március 12.³²

Mi, a Csemadok tagjai, Csehszlovákia magyar nemzetiségű polgárai, munkások, parasztok, értelmiségiek, párttagok és pártonkívüliek kijelentjük, hogy teljes egészében egyetértünk Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága decemberi és januári ülésének, valamint Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága januári ülésének határozataival és az ezeknek következtében azóta beállt változásokkal.

Szilárd meggyőződésünk, hogy e határozatok hazánk felvirágzását, az emberek életének kiteljesedését és javát szolgálják. Az a demokratizálódási folyamat, mely megállíthatatlanul és visszavonhatatlanul kezdetét vette, tovább erősíti a szocializmus vívmányait, pozitív hatással van az emberek egymás közötti viszonyának alakulására, a népgazdaság fellendülésére, az államjogi kérdések rendezésére, a kulturális élet kibontakozására.

Már ez a rövid idő is, amely azóta eltelt, hogy a párton belül a tények alapos elemzésére épülő és az egész nép érdekeit szem előtt tartó progresszív erő győ-

31 Közlemény a CSKP Központi Bizottságának üléséről. In: *Új Szó*, 1968. január 6. 1.

32 FKI SZM, Csemadok Irattára, KB-IV 5. A dokumentumot közölte a pozsonyi *Új Szó* 1968. március 15-i száma és Popély, 2008a. 45–50. A dokumentumnak az *Új Szó*-ban való közlése a Csemadok főtítkára, az állásfoglalás kidolgozásában oroszlnrészt vállaló Szabó Rezső visszaemlékezése szerint véletlenül esett március 15-ére, ezzel együtt a megjelenés napja tovább növelte a dokumentum erejét, ismertségét. Ugyancsak fontos egybeesés, hogy a Szlovák Nemzeti Tanácsnak, azaz a szlovák tartományi parlamentnek az ország föderációs átalakítását kiemelt célként elfogadó döntése szintén 1968. március 15-én jelent meg a pozsonyi szlovák napilapokban. Zsebők et al., 2005. 56.

zött, társadalmi életünk minden területén tükrözi, hogy – a marxizmus–leninizmus alkotó továbbfejlesztésével – a kor követelményeinek megfelelő és a további fejlődésnek utat nyitó folyamat kezdődött el.

Fokozódott a társadalmi aktivitás, a társadalmi problémák iránti érdeklődés. A Központi Bizottság januári ülése által kitűzött célok új lendületet adtak a munkának. A közérdek világos megfogalmazása pedig lendületet adott a társadalmi és politikai életnek. Mi mint társadalmi szervezet tudatosítjuk, hogy ebben az időszakban döntő fontosságú az átgondolt, a szocializmus és hazánk egysége szilárdítása céljának teljes mértékben megfelelő tömegpolitikai és felvilágosító munka. Munkánk fokozásával ehhez kívánunk hozzájárulni. Arra törekszünk, hogy a Csemadok tagjai és a csehszlovákiai magyar dolgozók világosan lássák és megismerjék a fő feladatokat, s ezek teljesítésébe – egész hazánk javára – minden erejükkel bekapcsolódjanak.

A párt központi bizottságának januári ülése megkezdte a nemzetiségi kérdésnek az új alapokon való rendezését. Társadalmi életünk e fontos problémájának a teljes egyenjogúság és a demokratizmus szellemében való megoldása, mely most elkezdődött, a nemzetek és nemzetiségek igazi internacionalizmusának elmélyítését célozza, közeledését, testvéri egységét erősíti. Az, hogy e folyamat élén Csehszlovákia Kommunista Pártja áll, és integrálja a közös érdekeket, biztosíték arra, hogy sem túlkapaszkodásokra, sem formális vagy félmegoldásokra nem kerül sor. Csak a tényleges és teljes politikai, gazdasági és kulturális egyenjogúság lehet köztársaságunk egységének és erejének szilárd alapja.

Hazánkban nemzetek és nemzetiségek élnek. A nemzetiségi kérdés megoldása nem jelentheti csak a nemzetek egymáshoz való viszonyának megoldását, hanem a teljes egyenjogúság szellemében kell megoldani a nemzetiségek kérdését is.³³

Sajnos, az e téren jelentkező fogyatékoságokat nem tudták eltávolítani azok a pozitív határozatok sem, amelyeket az SZLKP Központi Bizottsága hozott az utóbbi években. Ezeknek a határozatoknak a teljesítése minduntalan abba a nehézségbe ütközött, hogy végrehajtásuk nem tartozott a Szlovák Nemzeti Tanács hatáskörébe, az állami szervek viszont a kérdéseket nem intézték el. Így olyan visszás helyzet állott elő, hogy az a Szlovák Nemzeti Tanács kapta feladatul a határozatok teljesítését, mely a gyakorlatban nem rendelkezett kellő hatáskörrel. Ezért a Csemadok Központi Bizottságának az a véleménye, hogy az egyetlen valóban méltó megoldás az ország föderatív alapokon történő átrendezése, s ennek megfelelően rendezni a csehszlovákiai magyar és a többi nemzetiség államjogi helyzetét az öngazgatás elvei alapján.

A Csemadok Központi Bizottsága azzal, hogy a kérdések megoldásának elősegítésére kezdeményező javaslatot terjeszt elő, bizonyítani kívánja, hogy a CSKP KB és az SZLKP KB januári ülésének határozatait és az azóta beállt változást

33 A Csemadok állásfoglalásának ez a része a nemzetiségi kérdés törvényi rendezésének kívánalmát alapozta meg az 1950-es években meghonosodott párthatározatokra épülő gyakorlat helyett. A Csemadok-dokumentum híre ugyan hatalmas kritikai hullámot váltott ki a korabeli szlovák sajtóban, a nemzetiségi törvény elfogadásának jogosultságát nem kérdőjelezték meg.

sokat nemcsak örömmel és teljes egyetértéssel figyeli, hanem munkájával most és a jövőben is a legmesszebbmenőkig segíteni akarja.

I.

A nemzetiségek kérdésének megoldásában elért jelentős eredmények mellett súlyos hibák is vannak. E hibáknak fő eredője szerintünk az, hogy

- az Alkotmányban s más alapvető dokumentumokban a két nemzet mellett nincsenek feltüntetve egyenjogú társadalmi tényezőként a nemzetiségek;
- a nemzetiségek jogi helyzete nincs törvényben meghatározva;
- a nemzetiségeknek nincsenek alkotmányosan választott nemzetiségi szerveik és államjogilag biztosított nemzetiségi intézményeik.

Ennek következtében a nemzetiségeknek nincs meg a teljes egyenjogúságuk.

Világosan ki kell hát mondani, hogy a nemzetiségek a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elválaszthatatlan, elszakíthatatlan szerves részét képezik. A nemzetiségek nemcsak mint egyedek egyenjogú polgárai hazánknak, hanem mint társadalmi csoportok is. A Csehszlovák Szocialista Köztársaságot nemzetek és nemzetiségek alkotják. A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúak.³⁴

A nemzetek és nemzetiségek teljes és tényleges egyenjogúságát az Alkotmányban kell biztosítani.

Alkotmányerejű törvényben kell egyértelműen és konkrétan meghatározni a nemzetiségek államjogi helyzetét.

1. Olyan nemzetiségi szerveket és intézményeket kell létrehozni, melyek az országos állami szervek részeként az egyes nemzetiségek egésze nevében aktívan részt vesznek a politikai, közigazgatási és államhatalmi szervek munkájában, és a nemzetiségek problémáinak megoldásában az öngazgatás elve alapján érvényesíthetik akaratukat.

Ennek biztosítása végett a legrövidebb időn belül:

- a) Javasoljuk a törvényhozó és végrehajtó szervek felépítésének megfelelően ezek szerves részeként a következő szervek és intézmények létrehozását:
 - a Szlovák Nemzeti Tanácsban az SZNT nemzetiségi képviselőiből, valamint szakemberekből mint bizottsági tagokból megalakítani a Szlovák Nemzeti Tanács Nemzetiségi Bizottságát; a Megbízottak Testületének keretében pedig létrehozni a Szlovák Nemzeti Tanács Nemzetiségi Megbízotti Hivatalát (Povereníctvo);

34 A csehszlovákiai magyar, lengyel, ruszin, ukrán és német nemzetiség jogi helyzetének rendezetlenségét 1967-től kezdődően a cseh és a szlovák alkotmányjogászok, történészek, szociológusok is felismerték és a CSKP KB Elnöksége 1967. februári és decemberi üléseire beterjesztett szakértői anyagokat vitattak meg, a csehszlovák kormány pedig 1967. május 17-én határozatot fogadott el a pártközpont döntéseinek megvalósítására. Erről és a nemzetiségi jogviták történetéről lásd: Petráš, 2007b. 32–39.

- a Nemzetgyűlésben a Nemzetgyűlés képviselőiből megalakítani a Nemzetgyűlés Nemzetiségi Bizottságát; a kormány mellett pedig nemzetiségi titkárságot létesíteni államtitkárral az élén;
 - hasonlóképpen a kerületi nemzeti bizottságokban a kerületi nemzeti bizottságok nemzetiségi képviselőiből, valamint szakemberekből mint bizottsági tagokból nemzetiségi bizottságokat alakítani; a kerületi nemzeti bizottságok mellett pedig nemzetiségi osztályt létesíteni;
 - az állam és a nemzeti-territoriális, regionális költségvetések megvitatása és jóváhagyási folyamatában a Nemzetgyűlés és a Szlovák Nemzeti Tanács nemzetiségi bizottságainak joga és kötelessége érvényre juttatni a nemzetiségek specifikus gazdasági és pénzügyi igényeit. Hasonló jogkörrel bír a Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormányának nemzetiségi titkársága és a Szlovák Nemzeti Tanács Nemzetiségi Megbízotti Hivatala az egyes minisztériumok és megbízotti hivatalok irányában az életszínvonal egész ország területén való kiegyenlítődése elveinek szellemében.
- b) Javasoljuk a nemzetiségileg vegyes lakosságú járások új területi átszervezését:
- az 1960-ban végrehajtott területi átszervezéskor kialakított új járások akadályozzák a nemzetek és nemzetiségek közeledését és baráti együttélését. A nemzetek és nemzetiségek egységének elmélyítése helyett a nemzetiségi sűrűlődések alapjául szolgálnak. Fékezik a nemzetiségi politika gyakorlati megvalósítását, a párt és állami szervek határozatainak teljesítését. A gyakorlat azt bizonyítja, hogy azok a járások, melyek túlnyomólag egy nemzetiségűek, a politikai és gazdasági élet területén is jobban fejlődnek és eredményesebben működnek.³⁵

A politikai és gazdasági élet további javítása, csakúgy, mint a nemzetiségek kérdésének megoldása, tényleges egyenjogúságuk biztosítása szükségessé teszi a nemzetiségek által lakott területeken a nemzetiségi szempontból maximálisan egységes, kompakt területi egységek létrehozását a járások új területi átszervezésével, melyre a földrajzi feltételek is kedvezőek.

Ezzel egy időben szervezetileg biztosítani a járásokban a nemzetek és nemzetiségek kisebbségben élő tagjainak egyenjogúságát.

- c) Javasoljuk a nemzetiségeknek a közügyekben való aktívabb részvétele érdekében:
- hogy a Szlovák Nemzeti Tanács minden bizottságába a képviselőkön kívül a nemzetiségek tagjai (szakemberek) mint bizottsági tagok is bekerüljenek;
 - hogy a nemzetiségek tagjai az adott területen arányszámuknak megfelelően legyenek képviselve a központi, kerületi, járási és helyi választott és végrehajtó szervezetekben;
 - nagy gondot fordítani – az arányszám szem előtt tartása mellett – a választott szervezetbe javasolt képviselők kiválasztására is, hogy felkészülten s aktívan képviseljék minden szinten a nemzetiségek érdekeit;

35 A szlovákiai járási beosztás módosulásairól lásd: Kocsis, 1995. 25–59.

- a Szlovákiai Szakszervezeti Tanács és a Csehszlovák Ifjúsági Szövetség Szlovákiai Központi Bizottságán nemzetiségi osztályt alakítani, a többi társadalmi szervezet szlovákiai bizottságán magyar ügyek referensi funkcióját létesíteni.

Ezeknek az intézkedéseknek a megvalósítása után a CSKP XIV. kongresszusának előkészítésével és az Alkotmány megváltoztatásának tervezetével kapcsolatban javasoljuk:

- az Alkotmányban leszögezni azokat az alapelveket, melyek biztosítják a nemzetiségek nemzeti létét, helyzetét, kultúrájának önálló fejlesztését és öntudatának elmélyítését;
- alapos politikai és szakmai körültekintéssel olyan alapvető elvek kidolgozását a nemzetiségek jogi helyzetének meghatározására és intézmények létesítését e jogok érvényesítésére, mely a leghatékonyabb megoldást biztosítja az öngazgatás elve alapján érvényesülő társadalmi és nemzeti egyenjogúsághoz;
- mindazoknak a törvényeknek és rendeleteknek a felülvizsgálását, melyeket 1945-től a magyar nemzetiségű polgárokkal kapcsolatban hoztak, és a diszkrimináló törvények eltörlését.

2. A nemzetek és a nemzetiségek iskolai műveltségi szintje között jelentős különbségek vannak. A tudományos-műszaki forradalom diktálta feladatok hiánytalan teljesítése, a demokratizmus elmélyítése megköveteli a nemzetek és nemzetiségek politikai, gazdasági és kulturális életkörülményeiben mutatkozó különbségek megközelítőleg, de határozott kiegyenlítését, ami csakis az iskolai műveltségi szintek közötti különbségek megszüntetésével valósítható meg. A jelenlegi nemzetiségi iskolahálózat zömmel csak alapiskolai szinttel biztosítja a „minden gyermek számára egyenlő tanulási lehetőségek megteremtését” anyanyelven. Az ifjúságnak az anyanyelven történő II. ciklusú oktatásban való részvétele nem felel meg korunk követelményeinek, és ezáltal erősen fékezi az ökonómiai és a politikai kiegyenlítődés anynyira szükséges folyamatát. A II. ciklusú iskolák hálózatának ez a hiányossága tovább növeli a közép- és főiskolai műveltségi szint között meglévő egészségtelen különbségeket.

Hazánk zömmel magyarlakta területei fejlődésének egyik alapfeltétele a nemzetiségi iskolák továbbfejlesztése. Csak az anyanyelven folytatott oktató-nevelő munkával lehet biztosítani az egyén sokoldalú, harmonikus fejlődését, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus elmélyítését. Az a nemzeti szempontokat figyelembe nem vevő gyakorlat, mely a nemzetiségi iskolák vezetésében uralkodik, a bizalmatlanság atmoszféráját szülte, és elmaradottsághoz vezetett. Az iskolaügy a legsajátosabb nemzeti, a mi esetünkben nemzetiségi ügy. Ezért lehetővé kell tenni, hogy a magyar iskolákat magyar iskolaügyi intézmények irányítsák és vezessék, mert csupán ez a biztosíték arra, hogy minél hamarabb felzárkózhassanak az egész hazánkban közös oktatói-nevelői célok hiánytalan teljesítésében.

A magyar iskolaügy fennálló problémái megoldásának és további fejlődésének céljából javasoljuk:

- meg kell teremteni a nemzetiségi ifjúság elhelyezkedésének és továbbtanulásának a nemzetekével azonos feltételeit és egyenlő továbbtanulási arányát. Rendelkezéssel biztosítani kell a magyar fiatalok arányos felvételét a főiskolákra;
- kellő mértékben figyelembe kell venni a nemzetiségi iskolák kérdéseinek és irányításának gyakorlatában a nemzeti szempontokat;
- meg kell teremteni a nemzetiségi iskolák vezetéséhez és irányításához, valamint sajátos kérdéseinek önálló megoldásához szükséges jogi feltételeket, és az ehhez szükséges tudományos és kutatóintézményeket;
- a magyar nemzetiségű főiskolások és egyetemisták számának emelését (főleg műszaki irányzatokon) és a Magyarországon való továbbtanulás kérdését is minél hamarabb rendezni kell.

3. A nemzetiségek létének legsajátosabb kifejezője: saját kultúrájuk. Ennek fejlesztése és irányítása minden egyes nemzetiségnek legsajátosabb érdeke. A nemzetiségek kultúrája specifikus helyet foglal el a csehszlovák kulturális kontextusban, mivel szervesen és elválaszthatatlanul kapcsolódik nemzetünk kultúrájához és hagyományaihoz – a mi esetünkben például az egyetemes magyar nemzeti kultúrához.³⁶ Nagy figyelmet kell fordítani a nemzetiségek kultúrája további fejlődésének biztosítására, mivel ezen a téren a legérzékenyebbek az emberek. A kultúra és a nemzetiségek társadalmi életének fejlődése tudományos intézeteket és munkahelyeket igényel.

Ezért javasoljuk:

- a cseh és szlovák kulturális élet demokratizálódásával azonos alapelveket kell érvényesíteni a nemzetiségek kultúrájával kapcsolatban is. A nemzetiségek kultúráját úgy kell tekinteni, mint sajátos kultúrát, mely önálló, nem pedig a cseh vagy szlovák kultúrának magyar nyelven való tolmácsolása. A nemzetiségek kultúrája része a csehszlovák kulturális kontextusnak, de a saját egyetemes nemzeti kultúrájának is, mellyel elszakíthatatlan szálak kötik össze. Fejlődésének feltételeit anyagilag és káderezempontból intézményesen kell biztosítani;
- szükséges ezért a nemzetiségi lét szükségleteinek megfelelő tudományos és kulturális intézetek, munkahelyek és intézmények létesítése;
- a nemzetiségek kultúrájának gondozása és anyagi biztosítása szempontjából nagy feladat vár az ezért felelős állami intézményekre és nemzeti bizottságokra, melyeknek e feladatot a nemzetiségek kulturális szövetségeivel közösen kell biztosítaniuk.

36 Az állásfoglalásnak ez a megállapítása minden bizonnyal támaszkodott azokra a magyarországi vitákra, amelyek a magyar kisebbségek magyar nemzeten belüli helyéről az 1960-as évek közepétől kezdve folytak, s amelyeket az MSZMP is igyekezett a magyar állampárt politikájába bevonni. A kérdés ideológiai-politikai vizsgálatára az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága vállalkozott 1968-ban, amikor megtárgyalta a külföldi magyar irodalmi élettel fenn tartott kapcsolatokat. Megállapították, hogy „ez a kultúra hagyományai, nyelve révén egyben része a magyar kultúra egészének is. Éppen ezért az eddiginél több gonddal ápoljuk kapcsolatainkat a szomszédos szocialista országokban élő magyarok kultúrájával, érezzünk e kultúrák fejlődéséért mi is felelősséget.” Bárdi, 2004. 235.

II.

Meggyőződésünk, hogy az I. fejezetben felsorolt intézkedések nélkül a nemzetiségek kérdésének megoldása a félmegoldások stádiumában marad, és helyzete továbbra is a demokráciával összeegyeztethetetlenül az egyéni jóakarattól és szubjektív döntésektől függ.

Meggyőződésünk, hogy ezeknek az intézkedéseknek a végrehajtása és elveknek az érvényesítése az egység és összefogás leghatékonyabb megerősítője, a hazaszeretet legerősebb elmélyítője. Ezek az intézkedések közvetlenül és hatékonyan elősegítik a szocializmus építését, a CSKP iránti bizalom megszilárdítását, a nemzetek és nemzetiségek közeledését, hazánk népei egységének elmélyítését.

A Csemadok Központi Bizottsága javasolja, hogy a Csehszlovák Szocialista Köztársaság politikai képviselői a CSKP és az SZLKP KB akciós programjában teljes felelősséggel nyilatkoztassák ki a csehszlovákiai magyar nemzetiség államjogi helyzetét.

A párt akciós programján szlovák kommunistákból álló munkacsoportok dolgoznak. Javasoljuk Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága Elnökségének, hogy a párt magyar és ukrán nemzetiségű tagjaiból állítson fel egy munkacsoportot és bízza meg, hogy dolgozza ki az akcióprogramnak a nemzetiségek kérdéséről szóló részét.

III.

A Nemzeti Front és a Nemzeti Frontba tömörült társadalmi szervezetek hazánk társadalmi életének fontos szervei. Az a demokratizálódás, amely a CSKP KB januári ülésével egész népünk javára megkezdődött, tág teret biztosít a társadalmi szervezetek aktív munkájának, és lehetőségeket arra, hogy a társadalmi szervezetek összhangban legyenek az étellel, kifejezzék a szervezet tagságának nézeteit és érdekeit, s ezáltal a társadalmi élet és az egész társadalom igényeinek, szükségleteinek és céljainak megfeleljenek, a társadalmi élet szervezőivé s a legszélesebb rétegek mozgósítóivá váljanak.

A csehszlovákiai magyar nemzetiség politikai és államjogi kérdéseinek megoldása szilárd alapot biztosít ahhoz, hogy a Csemadok, mely Dél-Szlovákia minden magyarlakta községében működik, az eddigieknél is hatásosabban segítse elő a párt politikájának megvalósulását a magyar nemzetiség körében.

Fő feladatunknak tekintjük tagságunk és a csehszlovákiai magyar dolgozók kommunista szellemében való nevelését, a párt és a köztársaság iránti hűség és odaadás elmélyítését, a proletár internacionalizmusból fakadó szocialista hazafiság és egészséges nemzeti öntudat fejlesztését. Minden munkánk célja népeink egységének megszilárdítása s a népgazdasági feladatok teljesítésének elősegítése.

Tudjuk, hogy a múltban keletkezett hibák és ferdeségek eltávolítása kemény munkát, megfontoltságot, türelmet és egységet követel. Csehszlovákia nemzetéhez szilárdan felzárkózva, egységben, becsületesen fogunk dolgozni a szocializmus, a nép javáért.

A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók
Kulturális Szövetségének
Központi Bizottsága

2.

Részletek a Csehszlovákia Kommunista Pártja akcióprogramjának nemzetiségpolitikai irányelveiből. 1968. április 5.³⁷

[...] Tekintettel az egységes és egész társadalmunk érdekeire, nem lehet szem elől téveszteniünk vagy lepleznünk a különböző munkabeosztású, minősítésű, korosztályú, különböző nemű, nemzetiségű stb. egyének és szociális csoportok igényeit s érdekeit. A múltban ezt a hibát gyakran elkövettük. [...] Csehszlovák államunk a csehek és a szlovákok önkéntes egyenjogú együttélésén alapszik. A szocialista nemzetek kialakulásával létrejönnek a testvéri együttélés megszilárdulásának feltételei. Köztársaságunk csak akkor lehet erős, ha a két nemzet és a nemzetiségek kapcsolataiból eltűnnek a feszültség, az idegesség s a bizalmatlanság mozzanatai.

Pártunk következetesen száll síkra a mellett a lenini elv mellett, hogy amennyiben a nagyobb nemzet figyelmen kívül hagyja a kisebb nemzet érdekeit, ez összeegyeztethetetlen a nemzetek közti szocialista kapcsolatok elvével. A szocialista feltételek között minden nemzetiségi kisebbségnek – a magyaroknak, lengyeleknek, ukránoknak, németeknek stb. – joguk van saját nemzeti életük kiteljesülésére, s arra, hogy maradéktalanul éljenek alkotmányos jogaikkal. A párt hangsúlyozza, hogy harcolni fog az antiszemitizmus és a rasszizmus valamennyi megnyilvánulásával szemben s úgyszintén az embereket egymás ellen felbujtató antihumán ideológiák ellen.

[...] A Csehszlovák Szocialista köztársaságban élő valamennyi nemzetiség – magyarok, lengyelek, ukránok és németek – egységének, felzárkózottságának és nemzeti önálló létüknek megerősítése érdekében feltétlenül ki kell dolgozni az egyes nemzetiségek helyzetét és jogait rendező statútumot, amely biztosítja a nemzeti létük kiteljesülését és nemzeti sajátosságaik fejlődését.

A CSKP KB tudatában van annak, hogy a nemzetiségi problémák megoldásánál az elért kétségtelen sikerek ellenére komoly fogyatékoságok voltak és vannak. Szükségesnek tartjuk kiemelni, hogy programunk alapelvei teljes mértékben egyaránt vonatkoznak mind a két nemzetünkre, mind pedig a többi nemzetiségre. Ennek érdekében le kell rögzíteni az alkotmányos és törvényes biztosítékait a teljes és lényeges politikai, gazdasági és kulturális egyenjogúságnak. A nemzetiségek érdekeit biztosítani kell az országos, kerületi, járási, városi és helyi államhatalmi és közigazgatási szervek felépítése szempontjából is. Szükséges, hogy a nemzetiségek létszámuk arányában képviselve legyenek politikai, gazdasági, kulturális és közéletünkben, a választott és végrehajtó szervekben. Biztosítani kell a nemzetiségek aktív részvételét a közéletben az egyenjogúság szellemében, és annak az elvnek a szellemében, hogy a nemzetiségeknek joguk van önállóan és öngazgatással dönteni az őket érintő ügyekben.

37 *Új Szó*, 1968. április 10. melléklet. Az akcióprogram a következő öt részből állt: I. *Csehszlovákia útja a szocializmushoz* (Jan Fojtík, Karel Kaplan és Radovan Richta), II. *A szocialista demokrácia fejlesztéséért, a társadalom politikai irányításának új rendszeréért* (Zdeněk Mlynář), III. *Népgazdaság és életszínvonal* (Bohumil Simon és Karel Konba), IV. *A tudomány, a műveltség és a kultúra fejlesztése* (Radovan Richta és Stanislav Provazník), V. *A Csehszlovák Szocialista Köztársaság nemzetközi szerepe és külpolitikája* (Pavel Auersperg). A pártprogramról lásd: Tálás, 1989. 35–55.

Következésképpen biztosítani kell valamennyi nemzetiség ifjúságának egyforma tanulmányi és elhelyezési feltételek kialakítását. Véget kell vetni a nemzetiségi iskolaügy problémái megoldásával szembeni közömbösségnek, és meg kell teremteni a jogi és intézményes feltételeket ahhoz, hogy a nemzetiségek állást foglalhassanak a nemzetiségi iskolaügy specifikus kérdéseiben. [...]

Hasonló elveket kell érvényesíteni a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban élő valamennyi nemzetiség kultúrájával kapcsolatban is, azzal a tudattal, hogy külön kultúráról van szó, nem pedig a cseh és szlovák kultúra más nyelvű tolmácsolásáról. A nemzetiségek kultúrája a csehszlovák szocialista kultúra szerves alkotórésze, ugyanakkor kontextusában a saját egyetemes nemzeti kultúrája része, amellyel elválaszthatatlanul összefügg. A nemzetiségi kultúrák további fejlődésének anyagi feltételeit és káderekérdéseit intézményesen kell biztosítani, a nemzetiségi szükségletek szempontjából tudományos és kulturális intézményeket és munkahelyeket kell létesíteni. A nemzetiségek kultúrájának anyagi biztosításában a döntő szerep és feladat az állami szerveket és a nemzeti bizottságokat illeti, az egyes nemzetiségek kulturális szövetségeivel együtt.

3.

A Csemadok KB Elnökségének javaslata a CSKP KB és az SZLKP KB akcióprogramjának nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos irányelveinek megvalósítása érdekében szükséges jogi intézkedésekre.

Pozsony, 1968. július 15.³⁸

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmánymódosításának indoklása

A demokratikus átalakulásnak része a nemzetek és nemzetiségek valódi és teljes egyenjogúsága is, valamint azoknak a torzulásoknak a felszámolása, amelyek a nemzetiségi kérdés felvetése során az előző időszakra jellemző bizalmatlanságra és szubjektivizmusra voltak visszavezethetőek.

A Csemadok Központi Bizottsága jogának és kötelességének tekinti, hogy a nemzetiségi kérdés megoldására vonatkozó javaslatait előterjessze.

Javaslatainkat legjobb tudásunk és lelkiismeretünk szerint állítottuk össze, abból az alapelvből kiindulva, hogy a Csehszlovák Szocialista Köztársaság csak akkor lehet szilárd államalakulat, ha nemzeti és nemzetiségi életéből eltűnik a feszültség, a bizalmatlanság, és megszűnnek az indulatok okai és tényezői.

Kiinduló álláspontunk 1968. március 12-én³⁹ és ma is a következő:

1. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmányába bele kell foglalni azt a reális és tényleges valóságot, hogy Csehszlovákiát nemcsak nemzetek, hanem nemzetiségek is alkotják.

38 FKI SZML, Szabó Rezső hagyaték, SZR6, SNR 340 1968/II. Návrrh legislatívnych opatrení na realizáciu Akčného programu ÚV KSČS a KSS o postavení národnosti. (Fordítás szlovákából.)

39 1968. március 12-én fogadta el a Csemadok Központi Bizottsága állásfoglalását Csehszlovákia Kommunista Pártja és Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának januári határozatához és javaslatait a nemzetiségi kérdés megoldásához (lásd az 1. sz. dokumentumot).

2. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság nemzeti és nemzetiségi egyenlők és egyenrangúak. Tagadhatatlan történelmi valóság, hogy a köztársaságot a cseh és a szlovák nemzet alapította, de a szocialista államban, amelyben a dolgozó nép a hatalom hordozója, nem lehet ez a körülmény a jogi egyenlőtlenség forrása, minthogy a nemzetek és nemzetiségek természetes közösséget, csoportot alkotnak, amelyek kifejezik a közös érdekeket, vagyis az államiság hordozói.

3. A nemzetek és nemzetiségek tényleges és teljes egyenjogúságának biztosítása nem függhet egyes személyek akaratától, taktikai megfontolásaitól, ügyesen összegyűjtött érvektől és ellenérvektől, a politikai összetételtől vagy külpolitikai jellegű mérlegelésektől, hanem a társadalom demokratizálódásával összefüggésben, az egész köztársaságban a társadalmi csoportok érdekeinek elkerülhetetlen és törvényes következményeként kell érvényesülnie.

4. A nemzetiségek egyenjogúságát és jogát az önmegvalósításra nem elég csak kinyilatkoztatni, hanem az alkotmányban is rögzíteni kell, és alkotmányosan is létre kell hozni azokat az államhatalmi, politikai és végrehajtó szervezeteket és intézményeket, amelyek az állami érdekek maximális figyelembevételével mellett teljes egészében biztosítják a nemzeti önrendelkezést, amely ebből az egyenjogúságból fakad. Az SZLKP akcióprogramja kimondja: „Szlovákia Kommunista Pártja fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a testvéri cseh és szlovák nemzet államjogi kapcsolatának föderatív átalakításával párhuzamosan biztosítani kell a nemzetiségek valódi és alkotmányos egyenjogúságát, valamint olyan intézményeket és nemzetiségi szerveket kell létesíteni, amelyek felelősségteljesen megoldják a nemzetiségek problémáit.”⁴⁰

Az SZLKP akcióprogramja megállapítja: „Elengedhetetlennek tartjuk kiemelni, hogy a programunk alapjai teljes mértékben és egyformán vonatkoznak mindkét nemzetünkre és az összes többi nemzetiségre. Ennek érdekében szükséges rögzíteni az alkotmányos és törvényes garanciákat a teljes és valós gazdasági, politikai és kulturális egyenjogúság biztosításáért. A nemzetiségek érdekeit szükséges lesz biztosítani az országos, kerületi, járási, helyi államhatalmi szervek és a közigazgatási szervezetek kiépítésével. Szükséges, hogy a nemzetiségek létszámuk

40 Az SZLKP KB 1968. május 22–24-i ülésén elfogadott akcióprogram nemzetiségekre vonatkozó része: „Szlovákia Kommunista Pártja szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy testvérnemzeteink, a csehek és a szlovákok államjogi viszonya föderalizálásával összhangban biztosítani kell a nemzetiségek helyzetének és egyenjogúságának reális, alkotmányos garanciáit, olyan intézmények és nemzetiségi szervek létrehozásával, amelyek felelősségteljesen oldanak meg a nemzetiségek problémáit. Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága az említettek közül, valamint a nemzetiségi problémák megoldásának eddigi gyakorlatából kiindulva szükségesnek tartja hangsúlyozni annak igényét, hogy oldjuk meg a nemzetiségek képviselőit a nemzeti és az országos szervezetekben. Ezzel kapcsolatosan helyesnek tartja, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács, illetve Szlovákia Minisztertanácsa mellett megfelelő jogkörrel felruházott nemzetiségi titkárság létesüljön, élén az SZNT vagy Szlovákia Minisztertanácsa felelős funkcionáriusaival. Hasonlóan kell megoldani ezt a problémát az országos szervezetekben is. A nemzetiségi problémák rendezése érdekében az alacsonyabb fokú párt- és állami szervek mellett megfelelő végrehajtó szervekkel rendelkező nemzetiségi bizottságokat kell létesíteni, amelyek az adott hatáskörrel elsősorban biztosítják a párt- és az állami szervek nemzetiségi politikájának gyakorlati valóra váltását. Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága Szlovákia nemzetiségi problémáinak rendezésére nemzetiségi bizottságot létesít szlovák, magyar és ukrán nemzetiségű kommunista funkcionáriusokból és szakértőkből.” *Új Szó*, 1968. május 29. melléklet, 5–6.

arányában legyenek képviselve a politikai, gazdasági, kulturális és a közéletben, a választott és a végrehajtó szervezetben. Szükséges a nemzetiségek aktív közreműködése a közéletben, az egyenjogúság szellemében és azon elvek alapján, hogy a nemzetiségeknek joguk van önállóan dönteni az őket érintő ügyekben.

A Csemadok KB javaslata értelmezésünk szerint tükrözi Csehszlovákia Kommunista Pártja és Szlovákia Kommunista Pártja akcióprogramjának gondolatait és idézett cikkelyeit. A nemzetiségi albizottság cseh és szlovák tagjai ezt az akcióprogramot teljesen másképp értelmezik és magyarázzák.⁴¹ Abból indulnak ki – szerintünk téves nézetek alapján –, hogy „a nemzeti kisebbségek nem rendelkeznek a nemzeti jogalanyisággal, és emiatt nincs joguk olyan államjogi szervekre és intézményekre, mint amelyek a nemzeteket megilletik”.⁴²

Tehát a megállapítás arra az antimarxista politikai doktrínára támaszkodik, amely tagadja az állam lenini fogalmát, amely szerint az állam kényszerítő eszköz az uralkodó osztály kezében, hogy elnyomja a többi osztályt, és azt állítja, hogy

- a) az emberiség nemzetekből áll,
- b) az állam legitimitásának alapja a nemzeti szuverenitás kifejezése.

Ez a doktrína igyekszik a kizárólagos politikai hatalom hordozójaként megjelölni az államot annak érdekében, hogy elfedje a társadalmi osztálykülönbségeket és azok fő funkcióját.

Az albizottság fent említett kiindulási pontja már csak azért sem lehet döntő szempont az államjogi kérdésekben, mert „a nemzeti jogalanyiség jellege” nem jogi kategória, s ráadásul maga a fogalom legalábbis erősen vitatható.

Ha a nemzet marxista meghatározásából indulunk ki, megállapíthatjuk, hogy Csehszlovákia nemzetiségei – a cigányok kivételével – mind rendelkeznek a nemzet jellemző tulajdonságaival.

Az albizottságnak az az érvelése, hogy a nemzetiségek esetében hiányoznak a nemzeti jellemzők, amivel alá kívánja támasztani a maga elutasító álláspontját az állami szervek és intézmények kialakításával szemben, szintén nem felel meg a valóságnak.

Az indoklása két kritérium meglétét vitatja:

1. az összefüggő, homogén terület hiányát,
2. az átfogó nemzetgazdaság meglétét.

Mielőtt ezekre a pontokra reagálnánk, meg szeretnénk jegyezni, hogy mindkét feltételt önkényesen minőségi kritériumokkal egészítették ki.

Ad 1.: A terület nagysága, kiterjedése és alakja nem meghatározó. Léteznek nemzetek és államok, amelyek kisebb területet birtokolnak, mint a Csehszlovákiában

41 Gustáv Husák vezetésével a Prágához közeli kolodéji kastélyban működött az új csehszlovák államjogi rendezést előkészítő kormánybizottság. Ennek részeként a Csemadok kezdeményezésére Husák 1968. június első napjaiban létrehozta a nemzetiségi törvény előkészítésével foglalkozó albizottságot. Ennek élére Husák azt a Daniel Okálit nevezte ki, aki 1946–1947-ben, a lakosságcsere idején a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság elnökeként működött, majd szlovák belügyi kormány megbízottként ő váltotta Husákot. 1951-ben Husákkal együtt Okálit is letartóztatták, és a szlovák burzsoá nacionalista csoport elleni 1954. évi perben 18 év börtönbüntetésre ítélték.

42 A nemzetiségi albizottság 1968. június 12-i állásfoglalását közli: Popély, 2008a. 144–145.

élő magyarok által lakott területek. A terület formájára, alakjára vonatkozóan elmondható, hogy léteznek olyan nemzetek, sőt államok, amelyek hasonló alakúak, mint a magyarok által lakott területek nálunk. Az egységesség hiánya vagy a terület etnikai megszakítottsága nemcsak az afrikai vagy dél-amerikai államoknál és Indiában, hanem a Szovjetunió államaiban és néhány európai nemzetnél is előfordul.

Ad 2.: Átfogó nemzetgazdaság egyetlen többnemzetiségű államban sem létezik, a gazdasági integráció fokozatosan megszünteti az államalkotó nemzetek önálló gazdasági életét. Az albizottság tagjai a „közös gazdaság” axiómáját kifordított értelemben használják. A helyes értelmezés a következőképp hangzik: Azok, akik az adott államon és annak gazdasági közösségén kívül élnek, gazdasági értelemben nem tagjai az adott államnak. Tehát ez a tézis nem azt fejezi ki, hogy Cseh-szlovákia magyar lakossága, amely Pozsonytól Ágcsernyőig részese ugyanannak a gazdaságnak, ne alkotna egységet, hanem azt állítja, hogy a magyarok nem tagjai annak a nemzetnek, amely egy más gazdasági közösséget alkot, még akkor sem, ha azzal több a közös sajátossága – a nyelve és a kultúrája.

Amennyiben az albizottság cseh és szlovák tagjainak abból a szerintünk elfogadhatatlan téziséből indulunk ki, hogy „a nemzeti kisebbségek nem rendelkeznek nemzeti jogalanyisággal, és emiatt nem lehet igényük olyan alkotmányos szervekre és intézményekre, amelyek a nemzetet illetik meg”, ez esetben féltő, hogy nemcsak hogy nem kívánnak jogi biztosítékot nyújtani a nemzetiségeknek, hanem egyenlőtlen helyzetüket rögzíteni akarják az alkotmánytörvényben és azt ily módon végérvényesen törvényerőre akarják emelni.

Ez az alaptézis, amelyre az alkotmánytörvény javaslata épül, ellentmondásos és a nemzetiségek számára elfogadhatatlan, amennyiben:

- a) Cseh-szlovákia ugyan egyenlő jogú polgárok állama, de társadalmi-politikai helyzetük és társadalmi-képviselési jogaik az államalkotó nemzetek, illetve a nemzetiségek tagjai vonatkozásában mégsem egyenlő.
- b) Cseh-szlovákia, mint társadalmi-termelési alakulat és közösség, az egyenlő jogú nemzetek és nemzetiségek együttese, ámde mint államalakulat csak a nemzetek állama, mert az állam csak az ő szuverenitásukat fejezi ki, s kizárólag ők az államiság hordozói, míg a nemzetiségeket, amelyeknek saját államuk az ország területének határain kívül található (!), ilyen jogok nem illetik meg.
- c) Az idézett álláspont az önkényesen kiemelt külső jegyekből kiindulva szándékosan megkülönbözteti a ténylegesen létező és közös érdekek alapján szerveződő társadalmi csoportokat, mégpedig annak érdekében, hogy kétségbe vonhassa a nemzetiségeknek a CSKP akcióprogramjában is rögzített jogát az önmegvalósításra, és elutasíthassa az önkormányzati szervek, intézmények létrehozását, amelyek lehetővé tehetnék a nemzetiségek önmegvalósítását a társadalmi gyakorlatban.

Javaslatunk annak a helyzetnek az ismeretéből ered, amely azt jelzi, hogy Cseh-szlovákia nemzetiségei magukat nem csupán egy adott körzet területével azonosítják, hanem magukat az egész Cseh-szlovákia részének tekintik. Itt születtek, itt élnek, itt hoznak létre értékeket, itt vannak a házaik, otthonaik, ebből adódóan

egyéni és kollektív önmegvalósításukra szintén csak itt találhatnak lehetőségeket. Ezt az identitást köteles mindenki, még az államhatalmi szervek képviselői is tiszteletben tartani, fejleszteni, nem pedig gátolni.

A nemzetiségek köztársasághoz való tartozásukat a maga teljességében élik meg. Nem tesznek különbséget „társadalmi közösségként” megélt hovatartozásuk és „államalkotó” szerepük között. Ez utóbbit az albizottság nemcsak hogy vitatja, hanem egyenesen tagadja. Ennek a két fogalomnak a különválasztása és szembeállításuk elméletileg elhibázott megközelítés, gyakorlati megközelítésben pedig egyenesen képtelenség. Ki akarná a mindennapi életben a nemzetiségekkel éreztetni, hogy ők nem államalkotó tagjai a köztársaságnak, és nem hordozói a csehszlovák államiságnak? Amennyiben erre a kategóriára az államalkotás szemszögéből nézünk, aki ezt állítja, a nemzetiségeket egyenlőtlen helyzetbe kívánja juttatni. A nemzetiségek szempontjából erre más magyarázat itt nem lehetséges.

A CSKP akcióprogramja egyoldalúan kimondja: „A nemzeti érdekek iránti közömbösséget vagy éppen az azok elnyomását célzó törekvéseket a párt saját programjának és arculatának durva torzításaként kezeli.”⁴³ Az akcióprogram a köztársaságot olyan államalakulatnak tekinti, amely az önkéntességen és a kölcsönös előnyökön alapul, s amely biztosítja a jólétet saját lakosságának és társadalmi csoportjainak. Arról, hogy a párt nem akar lemondani ezekről az elvekről és nem akar erőszakos egységet létrehozni, az akcióprogram alábbi kitétele tanúskodik: „Az egység és az osztálytársadalmi érdek nevében nem lehet figyelmen kívül hagyni vagy elfedni azokat a külön érdekeket és szükségleteket, amelyek például foglalkozás, iskolázottság, kor, nemi identitás, nemzeti hovatartozás stb. szerint az egyes embereket és szociális csoportokat jellemzik.”⁴⁴

A nemzetiségek államalkotó identitása előremutató tudati forma. Azt a reális valóságot és létező viszonyokat tükrözi, hogy mint egyének és mint a közös társadalmi érdekeket megjelenítő természetes társadalmi csoportok – amelyeknek megvannak a sajátos jellemzőik – képesek ebben a társadalomban megtalálni azokat a lehetőségeket, amelyek segíthetik elképzeléseiket megvalósítani, azaz itt van a helyük a jelenben és a jövőben is.

Minden olyan igyekezet, amely a nemzetek és nemzetiségek eltérő államalkotó jellege alapján azzal próbálkozna, hogy két nem egyenjogú csoportra ossza szét az egyenrangú csehszlovák állampolgárokat, mesterkélten, jogellenesen és észszerőtlen törekvés. Ez alapján az elmélet alapján az egyik csoportba azok tartoznak, akik az államiság hordozói, és az ő jogaik a nemzethez való tartozásra épülnek.

A másik csoportba azok az állampolgárok tartoznak, akikre ugyan szintén azonos kötelezettségek vonatkoznak, mint az „államalkotó nemzet tagjaira”, ugyanolyan részük van a termelésben, az állam védelmében és fenntartásában, de származásuk szerint (amennyiben nem tagadják meg nemzetiségüket) mégsem egyenrangúak, nem rendelkeznek államalkotói jogokkal, ezeket csak az első kategóriába

43 A CSKP akcióprogramjának teljes magyar nyelvű szövegét az *Új Szó* 1968. április 10-i számának mellékletében közölték.

44 Uo.

tartozók biztosítják, másképp kifejezve „adhatják kölcsön” számukra – természetesen meghatározott feltételek mellett.

A magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárok kérdéseit a párt politikai irányvonalával és a köztársaság új alkotmányos rendezésével, a demokratizálódás igényeivel összhangban kell megoldani, a teljes társadalom érdekeinek figyelembevételével, a magyar kisebbség földrajzi, gazdasági és egyéb körülményeinek szem előtt tartásával. A csehek, szlovákok és magyarok államjogi helyzetének megoldása nem kell hogy azonos legyen. Ennek a megoldásnak a kiindulási pontja azonban nem lehet az egyén döntésén kívül álló körülmény, mint például az a tény, hogy az egyik ember mint valamely nemzet, a másik pedig mint valamely nemzetiség tagjaként született, hanem csakis az említett földrajzi és gazdasági tényezők. A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának alapelvéből kell kiindulni – mégpedig nemcsak az egyéni, egyénekre vonatkozó egyenjogúságból, hanem olyan egyenjogúságból, amely figyelembe veszi és elismeri a természetes társadalmi csoportokat. Ezt kell olyan alkotmánytörvénybe iktatni, amely figyelembe veszi az egyes nemzetiségek sajátos helyzetét, és biztosítja számukra a megfelelő szervezeteket és intézményeket. Az akcióprogram szelleme és intenciója összeegyeztethetetlen az egyenlőtlenséggel és a diszkriminációval: „A mai politika küldetése és értelme, hogy megkönnyítsük a progresszív erők fejlődését és egységesítését minden különbség nélkül, hogy a kölcsönös bizalom alapján megteremtjük, felújítsuk, megerősítsük az egyes társadalmi csoportok között a demokratikus kapcsolatokat.”

4.

A nemzetiségi alkotmánytörvénynek a Csemadok KB Elnöksége által kidolgozott és az államjogi kormánybizottság nemzetiségi albizottsága elé terjesztett javaslata.

Pozsony, 1968. július 15.⁴⁵

*Javaslat a nemzetiségekről szóló alkotmányerejű törvényre*⁴⁶

1. §

1. A CSSZFSZR [Csehszlovák Föderatív Szocialista Köztársaság] biztosítja a nemzeti kisebbségek és nemzetiségek általános és nemzeti fejlődésének, a teljes és tényleges politikai, gazdasági és kulturális egyenjogúságának feltételeit és lehetőségeit.

2. A nemzeti kisebbségeknek és nemzetiségeknek joguk van önállóan és öngazgattással dönteni az őket érintő ügyekben.

45 Az alkotmánytörvény javaslatának szövegével együtt a Csemadok az alkotmánymódosításra vonatkozóan is javaslatot dolgozott ki. A két szöveget 1968. június 16-án juttatták el a Husák vezette kolodéji kormánybizottságnak

46 A nemzetiségi törvényjavaslat szövegét a Szabó Rezső hagyatékában található magyar szöveg alapján közöljük.

2. §

1. A nemzeti kisebbségek és nemzetiségek önálló és öngazgatási, képviseleti és végrehajtó szervei a következők:

2. A Csehszlovák Föderatív Szocialista Köztársaságbán:

- a Nemzetgyűlés Nemzetiségi Bizottsága,
- nemzetiségi államtitkárság a CSSZFSZR kormányában.

3. A nemzeti államokban:

- a Cseh Nemzeti Tanács (a továbbiakban CSNT), illetve a Szlovák Nemzeti Tanács (a továbbiakban SZNT) Nemzetiségi Bizottsága,
- nemzetiségi minisztérium a nemzeti államok kormányában.

3. §

1. A Nemzetgyűlés Nemzetiségi Bizottsága a nemzeti kisebbségek és nemzetiségek képviseleti és érdekvédelmi szerve.

2. A Nemzetgyűlés Nemzetiségi Bizottsága a Nemzetgyűlés ellenőrző, törvényjavasló és munkaszerve.

3. A Nemzetgyűlés Nemzetiségi Bizottsága mint a Nemzetgyűlés része aktívan kiveszi a részét a Nemzetgyűlés munkájából, és a nemzeti kisebbségek, valamint nemzetiségek sajátos kérdéseiben az öngazgatás szellemében érvényesíti azok érdekeit.

4. Az állami költségvetés előkészítésének és jóváhagyásának folyamatában a Nemzetgyűlés Nemzetiségi Bizottságának joga és kötelessége a nemzeti kisebbségek és nemzetiségek sajátos gazdasági és pénzügyi szükségleteinek érvényesítése.

5. A Nemzetgyűlés Nemzetiségi Bizottságát a nemzeti kisebbségek és nemzetiségek tagjaiból választott nemzetgyűlési képviselők alkotják.

6. A Nemzetgyűlés Nemzetiségi Bizottsága saját tagjai közül elnököt és alelnököt választ. A Nemzetgyűlés Nemzetiségi Bizottságának elnöke a Nemzetgyűlés egyik alelnöke.

7. A Nemzetgyűlés Nemzetiségi Bizottságának hatáskörét külön törvény határozza meg.

4. §

1. A CSSZFSZR kormánya elnöksége keretében működő nemzetiségi államtitkárság a nemzeti kisebbségek és nemzetiségek végrehajtó szerve, életük s nemzeti sajátosságuk fejlesztése és teljes kifejlődése, valamint a teljes és tényleges politikai, gazdasági és kulturális egyenjogúságuk érdekében.

2. Az államtitkárság élén államtitkár áll. Az államtitkár a CSSZFSZR kormánya elnökének egyik helyettese.

3. Az államtitkárt a Nemzetgyűlés Nemzetiségi Bizottsága javasolja.

4. A nemzetiségi államtitkárság hatáskörét külön törvény határozza meg.

5. §

1. A CSNT, illetve SZNT Nemzetiségi Tanácsa a nemzeti kisebbségek és nemzetiségek képviseleti és érdekvédelmi szerve.

2. A CSNT, illetve SZNT Nemzetiségi Tanácsa a CSNT, illetve SZNT ellenőrző, törvényjavasló és munkaszerve.
3. A CSNT, illetve SZNT Nemzetiségi Tanácsa mint a CSNT, illetve SZNT része aktívan kiveszi részét a CSNT, illetve SZNT munkájából és a nemzeti kisebbségek, valamint nemzetiségek sajátos kérdéseiben az öngazgatás szellemében érvényt szerez ezek érdekeinek.
4. A nemzetállami költségvetés előkészítésének és jóváhagyásának folyamatában joga és kötelessége a nemzeti kisebbségek és nemzetiségek sajátos gazdasági és pénzügyi szükségleteinek érvényesítése.
5. A CSNT, illetve SZNT Nemzetiségi Tanácsának joga, hogy egyes tagjait a CSNT, illetve SZNT egyes bizottságainak ülésére delegálja. E delegáltaknak felszólalási joga van. A CSNT, illetve SZNT Nemzetiségi Tanácsát a nemzeti kisebbségek és nemzetiségek tagjaiból választott CSNT-, illetve SZNT-képviselők alkotják.
6. A CSNT, illetve SZNT Nemzetiségi Tanácsa saját tagjai közül elnököt és alelnököt választ, akik a CSNT, illetve SZNT elnökségének tagjai. A CSNT, illetve SZNT egyik alelnöke a nemzetiségi tanács elnöke.
7. A CSNT, illetve SZNT Nemzetiségi Tanácsának joga, hogy üléseire meghívja a kormány tagjait és egyéb állami szervek vezetőit, hogy tőlük jelentést és információt kérjen. A kormány, illetve más egyéb állami szervek vezetője köteles a meghívásnak eleget tenni, az ülésen részt venni és a kért jelentést vagy információt 30 napon belül előterjeszteni, amennyiben a nemzetiségi tanács más időpontot nem jelöl meg.

6. §

1. A nemzeti kormányok keretében működő nemzetiségi minisztérium a nemzeti kisebbségek és nemzetiségek végrehajtó szerve, életük s nemzeti sajátosságuk fejlesztése és teljes kifejlődése, valamint a teljes és tényleges politikai, gazdasági és kulturális egyenjogúságuk érdekében.
2. A nemzetiségi miniszter a nemzeti kormány elnökének egyik helyettese. A nemzetiségi minisztert a CSNT, illetve SZNT Nemzetiségi Tanácsa javasolja. A nemzetiségi miniszter hatáskörét külön törvény szabályozza.

7. §

Az anyanyelven való oktatást és a nemzeti kisebbségek, valamint nemzetiségek általános kulturális és tudományos fejlődését az Iskolaügyi Minisztérium és a Művelődésügyi Minisztérium nemzetiségi államtitkárai, valamint ezeknek illetékes szervei biztosítják.

8. §

Hasonló szervek és intézmények biztosítják a jogokat azokban a nemzeti bizottságokban, melyek etnikailag relatíve egységes, nemzetiségek lakta területen fejtik ki ténykedésüket.

9. §

E törvény életbelépésével hatályát veszti a 100/60-as Zb. (Alkotmány) törvény 2. fejezete 25. §-a, valamint 5. fejezete 74. §-ának G pontja.

10. §

E törvényt végrehajtják...

11. §

E törvény életbe lép kihirdetése napján.

5.

A Csemadok KB Elnökségének nyilatkozata 1968. augusztus 21-én
8 óra 30 perckor⁴⁷

Mi, a csehszlovákiai magyar nemzetiség tagjai ezekben a nehéz és sorsdöntő percekben kifejezésre kívánjuk juttatni, hogy egységesek vagyunk Csehszlovákia népével, kormányával és az Alexander Dubček elvtárs vezette központi pártbizottsággal. Szilárdan és tántoríthatatlanul állunk Svoboda és Dubček elvtársak oldalán. Nyilatkozatunkkal egyidejűleg felhívjuk a Csemadok tagságát, szervezeteit és szerveit, rajtuk keresztül hazánk, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság magyar lakosságát, őrizze meg nyugalma, ne hagyja magát kiprovokálni, hasson át bennünket a január szelleme, az igazság, a szabadság, közös hazánk szuverenitásának szelleme. Éljen a Csehszlovák Szocialista Köztársaság nemzetjeinek és nemzetiségeinek megbontatlan egysége!

1968. augusztus 21.

A Csemadok KB Elnöksége

6.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság nemzetiségeinek helyzetét szabályozó
1968. október 27-i alkotmánytörvény⁴⁸

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság Nemzetgyűlése szem előtt tartva, hogy a Csehszlovák Szocialista Köztársaság dolgozó népét, amely a teljes államhatalom forrása, a közös hazában megbonthatatlan egységben a cseh és a szlovák nemzettel együtt a magyar, a német, a lengyel és az ukrán (ruszin) nemzetiség is alkotja, amelyek a Nemzeti Front politikájának szellemében alkotó módon részt vesznek az ország, annak szocialista társadalmi és államrendszere fejlesztésében és ennek keretében önállóan és öngazgatásilag fejlesztik saját nemzeti életüket; a proletár nemzetköziség és a szocialista demokrácia elvétől áthatva és arra törekedve, hogy tovább mélyítse és szilárdítsa a nemzetek és nemzetiségek önkéntes együttélését, együttműködését és szolidaritását, s valamennyi nemzetiségnek egyenjogú helyze-

47 FKI SZML, SZR8. 1968-71. 360 SNR. A Csemadok Szabó Rezső által fogalmazott nyilatkozatának körülményeiről lásd: Zsebők et al., 2005. 63–64.

48 *Új Szó*, 1968. október 29. 1. A nemzetiségi törvény prágai nemzetgyűlés szakbizottságai elé terjesztett „eredeti szövegét” máig nem teljesen tisztázott körülmények közt lényeges pontokon megváltoztatták. A Csehszlovák Távirati Iroda azonban az „eredeti szöveget” adta közre mint az 1968. október 27-én a prágai Nemzetgyűlésben elfogadott változatot. A kérdésről lásd: Petráš–Petrův–Scheu, 2009. 122–123. A nemzetiségi alkotmánytörvény parlamenti vitája során történt manipulációról lásd: Janics, 1987.

tet és részvételt biztosítson az államakarat formálásában és az államhatalom gyakorlásában és megadja további fejlődésük hatékony jogi kezességét, az alábbi alkotmányjogi törvényt fogadta el:

1. cikkely

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság mint a cseh és a szlovák nép, valamint a köztársaság területén élő nemzetiségek közös állama, a szocialista demokrácia és nemzetköziség szellemében a magyar, a német, a lengyel és az ukrán (ruszin) nemzetiségnek biztosítja a sokoldalú fejlődés lehetőségeit és eszközeit.

2. cikkely

1) A nemzetiségeknek létszámuk arányában kell képviselést nyerniük a politikai szervezetekben, a képviselési testületekben és a többi állami szervben, egyenjogú helyzetüknek kell lennie a gazdasági és kulturális életben.

2) A Cseh Nemzeti Tanács és a Szlovák Nemzeti Tanács külön törvényekkel határozza meg, mely képviselési testületek és végrehajtó szervek mellett létesülnek olyan szervek, amelyek biztosítják a nemzetiségek jogainak érvényesülését és a törvények által meghatározott terjedelemben önállóan döntenek sajátos érdekeikről.

3. cikkely

A magyar, a német, a lengyel és az ukrán (ruszin) nemzetiségű polgároknak a törvények által meghatározott terjedelemben és feltételekkel biztosítani kell:

- az anyanyelvi művelődés jogát,
- a kulturális élet fejlesztésének jogát,
- az anyanyelv használatának jogát a hivatalokkal és más állami szervezetekkel való kapcsolatban,
- a nemzetiségi társadalmi kulturális szervezetekben való társulás jogát,
- az időszaki és nem időszaki sajtótermékek kiadásának és a tömegtájékoztatási eszközök használatának jogát.

4. cikkely

1) A polgár szabadon, saját meggyőződése szerint dönt nemzetiségéről.

2) Tilos az elnemzetietlenítésre irányuló nyomás bármilyen formája.

3) A bármely nemzetiséghez való tartozás egyetlen polgárnak sem lehet kárára.

5. cikkely

Ezt az alkotmánytörvényt szövetségi és nemzeti törvényekkel hajtják végre.

6. cikkely

Ezzel az alkotmányerejű törvénnyel hatályát veszti a Tt. 10Ö/1960. számú alkotmány 25. cikkelye.

7. cikkely

Ez az alkotmánytörvény 1969. január 1-én lép életbe.

7.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság nemzetiségeinek helyzetét szabályozó
1968. október 27-i alkotmánytörvény⁴⁹

Olvasóink valószínűleg meglepődnek a fenti cím láttán. Ez ugyanis szó szerint egyezik azzal, amely lapunk október 29-i számának első oldalán hívta fel a figyelmet a nemzetiségi alkotmánytörvény szövegére. Kötelességünknek tartjuk, hogy magyarázattal szolgáljunk, bármennyire is kínos ez számunkra.

Október 29-i, keddi lapszámunkban ezt az alkotmánytörvényt teljes egészében a ČTK [Csehszlovák Sajtóiroda] előző napi anyaga alapján közöltük, annak tudatában, hogy ezt a szöveget hagyta jóvá a Nemzetgyűlés október 27-i plenáris ülésén. Egy-két nappal később már szignalizálták nekünk, hogy a Nemzetgyűlés valószínűleg egy másik, a Nemzetgyűlés bizottságai által módosított szöveget fogadott el. Érdeklődtünk a Csehszlovák Sajtóiroda bratislavai központjánál, ahonnan azt a választ kaptuk, hogy az általunk közölt szöveg autentikus és végleges.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság Nemzetgyűlése szem előtt tartva, hogy a Csehszlovák Szocialista Köztársaság dolgozó népét, amely a teljes államhatalom forrása, a közös hazában megbonthatatlan egységben a cseh és a szlovák nemzettel a magyar, a német, a lengyel és az ukrán (ruszin) nemzetiség is alkotja, s ezek a nemzetiségek, a Nemzeti Front politikájának szellemében, alkotó módon részt vesznek az ország fejlesztésében s egyben kibontakoztatják nemzeti életük sajátos formáit; arra törekedve, hogy elmélyítse és megszilárdítsa a nemzetek és a nemzetiségek testvéri együttélését és szolidaritását s a nemzetiségeknek biztosítsa a részvételt az államhatalomban és megadja további fejlődésük hatékony kezességét, az alábbi alkotmánytörvényt fogadta el:

További bejelentések alapján Prágában, a Nemzetgyűlés illetékes szerveinél is kivizsgáltuk az ügyet. Itt megállapítottuk, hogy a gyanú helyénvaló volt, az elfogadott alkotmánytörvény szövegétől több jelentős részletében eltérő anyagot közöltünk. Bár a szerkesztőséget ezért semminemű felelősség nem terheli, kérjük olvasóink elnézését ezért a hibáért, amely lapunk két évtizedes történetében egyedülálló. Egyben felszólítjuk a ČTK vezetőségét, hogy azonnal indítson vizsgálatot a felelősség eldöntésére és annak eredményéről – lapunk közvetítésével – tájékoztassa olvasótáborunkat is.

Az alábbiakban közöljük a Nemzetgyűlés október 27-i ülésén megszavazott nemzetiségi törvény teljes szövegét.

49 Új Szó, 1968. november 7. 1.

1. cikkely

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság, mint a cseh és a szlovák nemzet, valamint a köztársaság területén élő nemzetiségek közös állama, a szocialista demokrácia és az internacionalizmus szellemében a magyar, a német, a lengyel és az ukrán (ruszin) nemzetiségeknek biztosítja a sokoldalú fejlődés lehetőségeit és eszközeit.

2. cikkely

A nemzetiségek létszámuknak megfelelően nyernek képviseletet a képviseleti testületekben és más választott szervezetekben.

3. cikkely

1) A magyar, a német, a lengyel és az ukrán (ruszin) nemzetiségű polgároknak, nemzeti fejlődésüknek megfelelő terjedelemben, a törvény által megszabott feltételek között biztosítják:

- a) a saját nyelvükön való művelődés jogát,
- b) a sokoldalú kulturális fejlődés jogát,
- c) az illetékes nemzetiség által lakott területeken saját nyelvük használatának jogát a hivatalos kapcsolatban,
- d) a nemzetiségi kulturális-társadalmi szervezetekben való társulás jogát,
- e) a saját nyelvű sajtóra és tájékoztatásra való jogot.

2) Törvények szabályozzák az 1. számú bekezdésben felsorolt jogok terjedelmét és feltételeit.

4. cikkely

1) A polgár szabadon, saját meggyőződése szerint dönt nemzetiségéről.

2) A bármely nemzetiséghez való tartozás egyetlen polgárnak sem lehet kárára érvényesülésében a politikai, a gazdasági és a társadalmi életben.

3) Tilos az elnemzetietlenítésre irányuló nyomás minden formája.

5. cikkely

Ezt az alkotmánytörvényt a Szövetségi Gyűlés törvényeivel és a nemzeti tanácsok törvényeivel hajtják végre.

A nemzeti tanácsok törvényei egyben meghatározzák, hogy mely képviseleti testületek és végrehajtó szervek mellett létesülnek olyan szervek, amelyek biztosítják a nemzetiségi jogok érvényesítését.

6. cikkely

Az alkotmány (Tt. 100/1960 sz. alkotmánytörvény) 25. cikkelye ezzel hatályát veszti.

7. cikkely

Ez az alkotmánytörvény 1969. január 1-én lép életbe.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

FKI SZM

Fórum Kisebbségkutató Intézet Szlovákiai Magyar Levéltár, Somorja

2. Kiadott források és szakirodalom

Bárdi

2004 Bárdi Nándor: Látszat és való. In: *Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Európában (2002–2004)*. Szerk.: Blénesi Éva – Mandel Kinga. Bp., 2004. 231–258.

Békés

2008 Békés Csaba: Kádár János és az 1968-as csehszlovákiai válság. In: *Közelítések a kádárizmushoz*. Szerk.: Rainer M. János – Germuska Pál. Bp., 2008. 190–228. (1956-os Intézet. Évkönyv, XV.)

Bystrický

2008 Bystrický, Valerián a kol.: *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Bratislava, 2008.

Csőke

2008 Csőke Zoltán: Egy skizofrén év hozadéka. In: *Szombat*, 19. (2008) október, 13–16.

Dawisha

1984 Dawisha, Karen: *The Kremlin and the Prague Spring*. Berkeley, 1984.

Huszár

1998 Huszár Tibor: *1968. Prága – Budapest – Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció*. Bp., 1998.

Janics

1987 Janics Kálmán: A szemfényvesztés tovább terebélyesedik. In: *Beszélő*, 1987/4. 22. sz. (<http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-szemfenyvesztes-tovabb-terebelyesedik>, letöltve: 2018. augusztus 20.).

Juhász

2009 Juhász József: 1968 Jugoszláviában és Csehszlovákiában. In: *1968 és a világ*. Szerk.: Bartha Eszter – Krausz Tamás Bp., 2009. 79–86.

Kocsis

1995 Kocsis Károly: Közigazgatási változások Szlovákiában. In: *Regio*, 6. (1995) 4. sz. 25–59.

Kövesdi

1990 Országos gyász. *Csehszlovákia 1968 augusztusában*. Szerk.: Kövesdi János. Pozsony, 1990.

Kun

2008 Kun Miklós: *A „prágai tavasz” titkos története*. Bp., 2008.

Londák–Sikora

2009 Londák, Miroslav – Sikora, Stanislav a kol.: *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. Bratislava, 2009.

Massiah

2008 Massiah, Gustave: *1968 májusa a nagyvilágban*. In: *Eszmélet*, 20. (2008) 80. sz. 209–226.

Mitrovits

2012 Mitrovits Miklós: Kádár és Dubček 1968-ban. In: *Kádár János és a 20. századi magyar történelem. Tanulmányok*. Szerk.: Földes György – Mitrovits Miklós. Bp., 2012. 125–146.

Navrátil

1998 *The Prague Spring, 1968. A National Security Archive Documents Reader*. Comp. and ed.: Navrátil, Jaromil. Bp., 1998.

Nyers

1993 Nyers Rezső: Feljegyzések 1968-ról, a csehszlovákiai intervencióról. In: *História*, 15. (1993) 9–10. sz. 35–51.

Pataky

2008 Pataky Iván: *A vonakodó szövetség. A Magyar Néphadsereg közreműködése Csehszlovákia 1968. évi megszállásában*. Bp., 2008.

Petráš

2007a Petráš, René: *Menšiny v komunistickém Československu. Právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948–1970*. Praha, 2007.

2007b Petráš, René: Ústavní zakotvení práv národností v Československu v roce 1968 a maďarská otázka. In: *Maďarská menšina na Slovensku v procese transformácie. Historické, politologické a právne súvislosti*. Red.: Šutaj, Štefan – Šutajová, Jana – Ďurkovská, Mária. Prešov, 2007. 32–39.

Petráš–Petrův–Scheu

2009 Petráš, René – Petrův, Helena – Scheu, Harald Christian: *Menšiny a právo v České republice*. Praha, 2009.

Popély

2006a Popély Árpád: *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1945–1992*. Somorja, 2006.

2006b Popély Árpád: A magyar bizottság szerepvállalása az Új Szó és a Csemadok megalapításában. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 4. (2006) 4. sz. 83–105.

2008a Popély Árpád: *1968 és a csehszlovákiai magyarság. Dokumentumok*. Somorja, 2008. (Fontes Historiae Hungarorum, 3.)

2008b Popély Árpád: A csehszlovák kisebbségpolitika, a magyar közösség újjászerveződése. A Csemadok szerepvállalása. Az 1968–69-es reformfolyamat és a Husák-korszak. In: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerk: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Bp., 2008. 262–267.

2014 Popély Árpád: *Fél évszázad kisebbségben. Fejezetek a szlovákiai magyarság 1945 utáni történetéből*. Somorja, 2014. (Nostra tempora, 20.)

Sikora

2008 Sikora, Stanislav: *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*. Bratislava, 2008.

Skilling

1976 Skilling, Harold Gordon: *Czechoslovakia's Interrupted Revolution*. Princeton, 1976.

Smolar

2008 Smolar, Aleksander: A '68-as évek. In: *2000. Irodalmi és társadalmi havilap*, 20. (2008) 7–8. sz. 115–120.

Šutaj

2009 Šutaj, Štefan: Slovenskí Maďari a rok 1968. In: Londák, Miroslav – Sikora, Stanislav a kol.: *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. Bratislava, 2009. 194–209.

2012 Šutaj, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí*. Bratislava, 2012.

2015 Šutaj, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945. Vysokoškolské učebné texty*. Košice, 2015.

2016 Šutaj, Štefan: Národnostné práva na prelome 60.–70. rokov 20. storočia. Príklad postavenia maďarskej menšiny. In: *Príliš ľudská tvár socializmu? Reforma zdola a okolnosti reformného procesu v Československu 1968*. Zostav.: Tížik, Miroslav – Kmeť, Norbert. Bratislava, 2016. 109–148.

Szabó

2004 Szabó Rezső: *A Csemadok és a Prágai Tavasz. Beszélgetések, cikkek, előadások, dokumentumok*. Pozsony, 2004.

Szarka

1985 Szarka László: Cseh és szlovák szerzők a csehszlovákiai nemzeti kisebbségek helyzetéről 1968–1983. In: *Világtörténet*, 7. (1985) 2. sz. 136–149.

2016 Szarka László: *A multiethnikus nemzetállam. Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában 1918–1992*. Pozsony, 2016.

Székely

2009 Székely Tünde: „Minden szervezetben minden hónapban egy rendezvény”. A Csemadok hatvan éve. In: *Határhelyeztek II. Kultúra – oktatás – nyelv – politika*. Szerk.: Kötél Emőke – Szarka László. Bp., 2009. 128–147.

Szigeti

2003 Szigeti Péter: Államszocialista kísérletek – történelmi tanulságok. In: *Eszmélet*, 15. (2003) 58. sz. 37–73.

Tálas

1989 Tálas Péter: Egy (elkapart) alternatíva. A CSKP 1968-as akcióprogramjának margójára. In: *Eszmélet*, 1. (1989) 1. sz. 35–55.

Tížik–Kmeť

2016 *Príliš ľudská tvár socializmu? Reforma zdola a okolnosti reformného procesu v Československu 1968*. Zostav.: Tížik, Miroslav – Kmeť, Norbert. Bratislava, 2016.

Williams

1997 Williams, Kieran: *The Prague Spring and its Aftermath. Czechoslovak Politics, 1968–1970*. Cambridge, 1997.

Žatkuliak

1996 Žatkuliak, Jozef: *Federalizácia československého štátu 1968–1970. Vznik česko-slovenskej federácie roku 1968*. Praha–Brno, 1996.

Zsebők et al.

2005 Zsebők Csaba – Keresztes Gáspár – Klenner Zoltán – Papp, Alexander – Nemcova, Agnesa: *A prágai tavasz és a kisebbségek*. H. n. [Bp.], 2005.

VERONIKA GAÁL

DISPUTE OVER THE MINORITY RIGHTS IN THE SHADOW OF THE FEDERAL
TRANSFORMATION OF 1968

SOURCES ON THE HISTORY OF THE CZECHOSLOVAK NATIONALITY LAW

The most significant consequence of the Prague Spring for Czechoslovak history was not the brief taste of freedom enjoyed by citizens but rather the federalisation of the state. The Constitutional Law of Federation was passed on 28 October 1968 and led to the federalisation of Czechoslovakia. In Czechoslovakia Csemadok (Czechoslovak Hungarian Workers' Cultural Association) represented the most important institutional framework for the cultural reorganization of Hungarians since 1949. The organization was originally a cultural association, but Csemadok was considered the most significant social power of the Hungarians in Slovakia, and it participated in the advocacy efforts, too. In 1968, during the Prague Spring period, Csemadok supported the liberalization policies, tried to change into a political interest group and asked for more rights and privileges for the ethnic Hungarians. The document compilation aims to present the attempt to organize the Hungarian minority.